
Alekszandr Nyevzorov¹

Nem születet nemzet szolgálkából és urakból

Válaszok az istenekről és vallásokról, az orosz nemzetről és népről, illetve a modern tudomány állásáról szóló kérdésekre (blog-interjú a londoni útja² előtt álló szerzővel, Alekszandr Nyevzorovval)

– ***Olvasta Sam Harris Erkölcsi táj (Moral Landscape) című könyvét?***

– Igen. Nem tett rám különösebb benyomást. Harris tiszteletre méltó, rokonszenves, rendkívül tájékozott szerző; gondolatilag igen mélyenszántó. Viszont az emberhez és erkölcsiségéhez kezdettől fogva nem úgy közelít, mint valami mesterséges dologhoz, társadalmi játszamához. Végig arra céloz, hogy ebben a társadalmi játékban mélyebb gyökerekről van szó, mely nézeteim szerint sületlenség, és rendszerhibát eredményez a könyvben. Ezért bármennyire gazdagon kidolgozott műről is van szó, mégsem ajánlanám olvasmányként.

– ***Hogy viszonyul Nietzschéhez?***

– Sehogyan sem. Írásait nagyon erősen áthatotta századának szelleme, szükségtelen lázadás és haladás-ellenessége. Kora – érthető módon – teljesen helyes, jól átgondolt és szépen megfogalmazott válaszokat váltott ki belőle. Viszont, ha valaki ilyen szenvedélyesen viszonyul az emberi bűnökhöz, az csak vagy titkos hívő, vagy mélyen romantikus alkat lehet. Kérdéseink megfajlásához azonban sajnálatos módon semmiféle romantikára nincs szükségünk. Véleményem szerint hiányzik belőle a higgadság. Túlzott aggodalom tölti el az ember miatt.

– ***Nemde az ortodox Bizánci Birodalomban fejlődött a tudomány, a keresztény Európában***

szintén fejlődött a tudomány – függetlenül az inkvizíció túlkapásaitól...

– Amikor az inkvizícióról beszélünk, súlyos hibát követünk el, ha valamilyen társadalomtól elszakadt erőnek tekintjük, mely kívülről és kíméletlenül avatkozik be a középkor életébe. Egyszerűen alábecsüljük a középkori emberek vallásosságának mértékét, és elfeledkezünk arról, hogy akkoriban a meg nem keresztelt ember egyetlen keresztény országban sem tudott volna társadalmilag beilleszkedni. A nyíltan ateista embernek még a városi szegények közt sem volt helye, nem beszélve az érvényesülés bármiféle módjáról. Számkivetett maradt volna, nem állt volna előtte semmilyen lehetőség a társadalmi felemelkedésre. Azt már meg sem említem, mit művelt az emberi társadalom azokkal, akik gyanús kapcsolatban álltak démonokkal, ördögökkel, szukkubuszokkal és inkubuszokkal. Dühöngött a gyűlölet és az önbíráskodás ezekkel az emberekkel szemben. Ha akkoriban lett volna televíziós közvetítés, valószínűleg a máglyán égetés számított volna a legnépszerűbb, legnagyobb nézettségi mutatóval rendelkező műsornak. Ilyen körülmények között az inkvizíciónak jutott sok szempontból a szabályozás szerepe, és nem engedte elszabadulni az indulatokat. Nem a társadalommal szembehelyezkedő, hanem éppen annak az élen álló erő volt.

Bár a tudomány fejlődött, de csak titokban, megengedhetetlenül lassan, hiszen az istenhít – a gondolati szabadság nagy kerékkötője. Először ennek a hitnek kellett érvényét veszítenie – ez pedig csak a 18–19. század táján történt meg igazából –, hogy a tudomány igazából tudománnyá válhasson, és ne csak olyan érdekes megfigyelések gyűjteményét jelentse, mint ásványok tulajdonságainak leírása vagy a hangya lábainak száma. A tudomány arra tesz kísérletet, hogy megértse és a számok nyelvén fogalmazza meg azt a viszonyt, mely mindezen

1 A szerző és válaszadó az orosz média közismert alakja, szentpétervári tévézurnalista.

2 2016 novemberében.

esetek, szervezetek és jelenségek között fennáll, illetve hogy megválaszolja az élet legfontosabb kérdéseit.

– *Mi a baj Oroszországban a tudománnyal?*

– Most mindenfelé baj van a tudománnyal. Pusztán egyes helyeken ezt jól álcázzák, másutt pedig ez a visszatetsző látvány a felszínen marad, és mindenki számára nyilvánvaló. A tudománynak megvannak a maga zsákutcái. Ennek ezer oka van, többek között a nyelv szegénysége. Valahogy képesek vagyunk leírni ezt a világot, de a kvantumok – megrendítő törvények alapján működő – világának leírására nincsenek megfelelő szavak a nyelvünkben. Pedig a leírás képességétől függ a gondolkodási képesség is, hogy ebben az irányban tudjunk elindulni. Jelenleg a tudományos életben világszerte csak a részletekbe vesző elbűvölő kutakodás és annak a hatalmas műveltséganyagnak a felhasználása zajlik, amely a két megelőző évszázadból maradt ránk. Akkor a tudomány tényleg valóságos sikereket ért el. Ma hatásosan ajánlja magát, egyfajta kirakattá változott. De ez mindig érvényes azokra, akik az irányvektort akarják megadni, mely szerint gondolkodni kell. S ezt nem a tudósok, hanem az újságírók teszik. Például a 18. században három francia csibész, koruk ragyogó koponyái – La Mettrie, Helvetius és Holbach – az összes természettudomány számára megrajzolták ezt az irányvonalat. Ha ma molekuláira szedve vizsgáljuk meg a helyzetet, akkor észreveszünk, hogy voltaképpen mind a 19. és mind a 20. század egész tudománya – azoknak az ötleteknek és megérzésen alapuló jövődöléseknek a kisilabizálása volt, melyeket ez a „szentháromság” mondott ki a maga idejében. Természetesen nemcsak egyedül őket nevezhetjük enciklopédistáknak, viszont ők voltak a legradikálisabbak.³ Aztán pedig jött Engels, aki képes volt a természettudományok összes problémáját egyetlen nagy kötegbe összefogni és megmutatni az irányt, amerre el kell mozdulni a megoldásuk érdekében.

3 Az enciklopédisták szót általában a 18. századi francia szerzők egy csoportjára használják, akik Denis Diderot irányításával közreműködtek az Encyclopédie elkészítésében.

Ma nincsenek La Mettrie-k, Holbachok, sem pedig Helvetiusok, de még ha meg is jelenének köztünk, különböző okokból nem hallanánk a hangjukat. A modern tudomány komolyan hisz önnön nagyságában, és abban, hogy képes saját maga számára meghatározni az irányvonalakat. Ez azonban nem így van. Bármiféle áltudomány – gondoljunk csak a Viktor Petrik-féle sarlatánokra és a torziós mezőkre⁴ – badarság, de a badarság természetes dolog, nem is kell hadakozni ellene. Jobb, mint a tudósok tömege – az aprópénzre váltott tudományból élőké, melyek számuk alapján a társadalom hatalmas rétegét alkotják, s melyek képtelenek önállóan gondolkodni, csakis a szigorúan kijelölt minták alapján, és minden eleven ötletet csirájában elfojtanak. A tudomány elnehezült, és saját terhének súlya alatt a legfontosabbat veszítette el – a szabad gondolkodást. Egyfajta „l'art pour l'art” tevékenység lett belőle, melynek megvannak a saját rítusai, üres frázisai, a PR hihetetlen erejével és szépségével; ezért ebből táplálkozik a reklámpiar és a média is. Megtanulta, hogy félni kell a hibáktól, és hogy aprólékosan, az előírások szerint kell munkálkodni – mindez bénítólag hat működésére. Oroszországban ez pusztán csak jobban látszik, mint a világ többi részén. Nem tudja a modern tudomány szegénységét a jelentőségtelenség, nélkülözhetetlenség és társadalmi elismertség olyan csillogó köntösebe öltöztetni, mint ahogyan ezt Nyugaton csinálják.

Amikor pedig komoly igény lesz a következő nagy, minőségi ugrásra a fejlődésben, akkor valószínűleg olyan írástudókra lesz szükség, akik – még ha időnként hibáznak is – képesek merészen gondolkodni. A tudományban néha fontosabb körítés nélkül feltenni a kérdést, mint helyes választ adni rá. Ha megvan a kérdés, akkor előbb-utóbb megszületik a válasz is, még akkor is, ha ezt tucatnyi helytelen válaszadás előzi meg.

4 Először egy áltudományos csalásairól elhíresült orosz üzletemberre (Petrikgate botrány), majd A. Akimov és G. Sipov fizikusokra céloz, akiknek a – nem hagyományos értelemben vett – technológiákra irányuló, áltudományos kutatásait a szovjet állam is támogatta.

– *Hogyan látja a 2019-es év⁵ Oroszországot?*

– Erre a kérdésre nem válaszolhatok, mert az orosz jogszabályok szigorúan tiltják, hogy megosszam a jövő Oroszországát érintő gondolataimat. Önöknél Londonban azonban semmi nem fog korlátozni, mivel egy másik állam területén leszek, ezért valószínűleg ki tudom fejteni az álláspontomat. Sajnos, előrejelzéseim azonban annyira kedvezőtlenek, hogy hangoztatásuk az Egyesült Királyságban is büntetendő lenne.

– *Milyen céllal jöttek létre az istenek és a vallások?*

– Létrejöttük teljességgel természetes és egészséges célokat szolgált. Ez egyfajta tudomány előtti állapot volt, mivel egyrészt a természeti jelenségek, másrészt az emberi élet egyéb, bonyolult, megmagyarázhatatlan kérdéseinek megválaszolását nem lehetett megkerülni. Ilyen például a halál – aki meghal, annak a teste még valamilyen formában létezik, de közben ő már nincsen. Aztán pedig idővel az arca kezd eltorzulni, egyre fenyegetőbb kifejezést ölt, hiszen az embernél, ahogy más főemlősöknél is, a kivillanó fogak és a beesett szemek a fenyegetés jelei. A halottak arca a bomlás egy bizonyos időszakában olyan ijesztő, hogy az számunkra fenyegetést fejez ki. Ez arra indította az embereket, hogy valahogyan próbálják megnyerni a halott jóindulatát. Hamis elképzelések sora alakult ki, mely bizonyos legfelsőbb lények tiszteletében csúcsozott ki, akikhez segítségért érdemes folyamodni, vagy akiknél panaszkodni lehet. Kezdték létrejönni a különböző szellemek, istenek, oltalmazók, istenként tisztelt ősök kisebb szentélyei, melyekre valamennyi hit és vallás épül. A babiloni és az ókori egyiptomi civilizáció utáni vallásgyakorlat és a judaizmus leszámolt ezzel a sokfajta kisebb istennel, és minden szerepüket átruházta az egyetlen istenre, ezáltal megteremtve ellenpólusát is, mely az összes gonosz szellemet és istenséget foglalta magába. Aztán mindezt körülbástyázták a papok kasztjával, akiknek az élete és a jóléte függött ezektől a vallási kinyilatkoztatásoktól. A papi kaszt természet-

esen mindent elkövetett annak érdekében, hogy minél megalapozottabbnak, erősnek és megingathatatlannak tűnjön; így beindult az óriási üzlet – a vallás. Nem állítom, hogy a vallás pusztán csak üzlet. Ostobaság és üzlet együttese. Ez azonban olyan ránk kényszerített ostobaság, melynek kapcsán semmiféle jogalapunk nincs arra, hogy hibáztassuk az embereket, akik tényleg nem tudták a válaszokat a legfontosabb kérdésekre – ilyenek többek között a nappal és az éjszaka, illetve a négy évszak váltakozása, a vér színe és sűrűsége, a Nap mozgása vagy mozdulatlansága, annak ellenére, hogy felkínálták nekik ezeket a válaszokat. Ezek természetesen elég képtelen válaszok voltak, de az embereknek igénye volt rájuk. Idővel megjelent a tudományos műveltség, amelynek elméletben a vallások megszűnéséhez kellett volna vezetnie, de amint látjuk, ez nem így történt.

– *Létezik-e orosz nemzet?*

– Semmiféle orosz nemzet nem létezik. Ezt pedig nem azért mondom, mert bizonyos értelemben oroszellenes vagyok. Szó sincs erről. Számomra egyszerűen nem létezik nemzeti kérdés. Nem tudok ostobább dolgot elképzelni az etnikai megosztottságnál. Ez legalább annyi bajjal jár az emberiségre nézve, mint bármilyen határvita vagy a nemzeti büszkeség érzése.

Megértem, hogy bármilyen népről van is szó, mindenképpen fontos beszélünk létezésének időtartamáról. A 16. század közepéig egyáltalán nem létezhetett semmiféle orosz nemzet, mert az akkori orosz föld, Rusz (*Русь*) a tatár Horda fennhatósága alatt állt. Csak akkor tudott szabadulni az idegen uralom alól, amikor a Horda – politikai és gazdasági hatalmának meggyengülése következtében – felbomlott. Aztán jött Nagy Péter, aki teljességgel haszontalannak ítélve pusztított el szinte minden, évszázadok óta halmozódó, addig oroszoknak, eredetinek és nemzetinek számító dolgot. Mondhatni, úgy dobta ki mindezt, mint költözködéskor tesszük a korhadt szekrényekkel vagy a mosatlan lekvárosüvegekkel. Oroszország alapjaiban más állammá vált. A 19. század második

5 1991-ben omlott össze a Szovjetunió.

feléig pedig lakosságának, az úgynevezett orosz népnek 60-70 százalékát a fennmaradó 20-30 százalék kötötte gúzsba. Ez teljes mértékű alávetettséget jelentett, beleértve annak a lehetőségét is, hogy az uralkodó osztály tagjai kényük-kedvük szerint követhettek el nemi erőszakot vagy gyilkosságot, és családokat szétszakítva adták-vették a családtagokat. Bocsnát, ezt lehet egységes nemzetnek nevezni? Nem születhet nemzet szolgálkból és urakból. A „nemzet” szó alatt azokat kell értenünk, akik szabadon cselekedhetnek és fejezhetik ki véleményüket. Ez azonban elenyésző kisebbséget jelent Oroszországban. S mi több, ez a „nemzet” hosszú időre elárulta és elfelejtette a saját nyelvét. Nem véletlen, hogy Tolsztoj híres regényeinek hősei franciául nyilatkoznak meg. Később pedig tanúi leszünk annak, ahogy ugyanaz a „nemzet” néhány évtizeden át kegyetlen módon erőszakot tesz magán és pusztítja önmagát, könnyedén lemondva a nemzeti identitás mindennemű formájáról, feloldván azt a „szovjetség” fogalmában. Teljességgel érthetetlen, hová illeszkedik itt a „nép” és a „nemzet” fogalma.

– *Igaz-e, hogy nemzetünk képtelen az irányításra?*

– Az oroszok semmiben sem különböznek a franciáktól, a hollandoktól, a németektől vagy a többi néptől. Ha egy orosz egy átlagosan működő európai társadalom viszonyai között nőne fel, nagyszerű ember válna belőle. Hiszen Oroszországban rengeteg fantasztikus, csodálatra méltó dolog van, maguk az oroszok pedig valamiféle varázserő birtokában vannak. Seholy a világon nem tapasztaljuk az elmebajnak ekkora mélységeit, és egyidejűleg ilyen mértékű merészséget és tehetséget sem mindennek ellenére. A 18. században a legjobb újságírók francia földön termettek, a 19. században pedig Oroszországban, mert itt voltak jelen a kor kimagasló alakjai, akik – fogalmazzunk úgy – pontosan ismerték a fejlődés irányát. Lehet, hogy utólag könnyelmű kijelentésnek tűnik, de mindez megérte.

(Nyevaviszimaja Gazéta)

Omar Szaif Ghobas

Tanácsok muszlim fiataloknak Hogyan vészeliük át a szélsőséges ideológiák és az iszlámgyűlölet időszakát

Szaif, az idősebbik fiam, 2000 decemberében született. 2001 nyarán feleségemmel együtt New York-ba utaztunk, és őt is magunkkal vittük. Emlékszem rá, ahogy hordozókendőben cipeltem a mellkasomon mindenfelé a városban. Pár nappal rá, mikor hazaértünk Dubaiba, a szeptember 11-e szörnyű eseményeiről készült híradásokat figyeltük a CNN-tévécsatornán. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a támadásokat a dzsiháid terroristái hajtották végre, újonnan támadt felelősségtudatot kezdtem érezni fiam iránt az apasággal járó, már eleve nagyfokú elköteleződésen túl. Szerettem volna az eszmeiségnek, a nyelvnek és a képzeletnek a világait feltárni, hogy megmutathassam neki – és hogy megmutathassam magamnak és minden muszlim testvéremnek – mennyivel többet tartogat a világ a szélsőségesek eltorzult képzelgéseinél. Ezt próbáltam tenni az utóbbi tizenöt év során. A feladat azóta egyre sürgetőbbé vált, ahogy világunk mindinkább belebonyolódik a dzsiháidista erőszak és az iszlámgyűlölet ördögi körébe.

Jelenleg az Egyesült Arab Emírségek oroszországi nagykövete vagyok, és munkám során törekszem arra, hogy nyitott maradjak eszmék és lehetőségek iránt. Ebben a szellemben írtam meg leveleim sorát Szaifnak; az a szándék vezérelt, hogy felnyissam a szemét néhány olyan kérdésben, melyekkel szembesülni fog, ha felnő, továbbá hogy a lehetséges válaszok sokféleségét is láthassa. Szeretném, ha fiaim és muszlim hitű nemzedékük megértenék, hogyan maradhatnak hűségesek az iszlámhoz és legmélyebb értékeihez, miközben kijelölik útvonalukat ebben a szövevényes világban. Szeretném, ha megfigyelés és gondolkodás által felfedeznék, hogy nem feltétlenül kell szembenállniuk lennie az iszlám és a világ többi része között. Szeretném, ha megértenék, hogy még a vallás kérdéseiben is sokféle választási lehetőség közt kell döntenünk. Szeretném, ha a fiaim muszlim nemzedéke ráébredne, hogy joguk van – és ez kötelességük is –,

hogyan az iszlám hit szempontjából végiggondolják és eldöntsék, mi a helyes és mi a helytelen, mi az, ami lényeges, és mi az, ami elhanyagolható.

FELELŐSSÉGTUDAT

Kedves Szaif,

Hogyan tudnánk Te és én muszlimokként felelősséget vállalni életünkért? A legfontosabb dolog minden bizonnyal az, hogy jó emberek legyünk. Ha azok vagyunk, akkor mi dolgunk lehet azokkal, akik terrorcselekményeket követnek el, azt állítván, hogy az iszlám nevében teszik?

Sok hittestvérünk tiltakozik az ilyen bűncselekmények ellen, nyilvánosan elítélve azokat. Mások azt mondják, hogy az ISIS-hez és hasonló csoportosulásokhoz tartozó, erőszakos szélsőségesek nem is igazi muszlimok. „Azoknak az embereknek semmi közük az iszlámhoz” – ismételtetik. Számomra ez a kijelentés nem hangzik jól. Olyan, mintha megkerülnénk bizonyos nehéz kérdések átgondolását.

Bár elítélem, amit a terroristák csinálnak, tisztában vagyok azzal, hogy az iszlám vallás alapvető követelményeinek megfelelnek, tehát muszlimok. Az iszlám csak annyit ír elő, hogy egy hívő jelentse ki: nincs más isten, csak Allah, és Mohamed az ő küldötte. Természetesen az erőszakot alkalmazó dzsihádi harcosok ebben hisznek. Ebben keresendő az ok, hogy az iszlám világ vezető vallási intézményei jogosan visszautasították, hogy kizárják őket a hívők közösségéből, miközben elítélték tetteiket. Túl egyszerű kijelentésnek tűnik, hogy semmi közünk a dzsihádi szélsőségeseihez. Még ha betegesen elfogultan és régimódián értelmezik is az írásokat, mozgalmuknak sikerült szárnyra kapnia. Engem inkább az nyugtalanít, hogy miközben elterjedtek a szélsőséges eszmék, a másfajta elképzelésekhez ragaszkodó muszlimok köre elkezdett kisebbedni. S ahogy szűkültek a körök, úgy halkult el a hangjuk is, mígnem egy szép napon arra ébredtünk, hogy már csak a szélsőségesek hallatják hangjukat és cselekednek az iszlám nevében.

Fel kell emelni a szavunkat, de nem elég nyilvánosan kijelenteni, hogy az iszlám nem az erőszakos változtatás vagy a harag vallása, hanem a békéé. Felelősséget kell vállalnunk az iszlámért mint a béke vallásáért. Meg kell

mutatnunk, hogyan fejeződik ki ez életünkben, és azokéban, akik közösségünk tagjai. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a Hozzád és hozzám hasonló muszlimok vállalják magukra a felelősséget a terroristák tetteiért. A felelősségvállalásnak arról a formájáról beszélek, melyben az iszlámnak egy másfajta értelmezését követeljük meg. Világossá kell tennünk muszlim hitűek és nem hívők számára egyaránt, hogy az iszlám törvényeinek másfajta olvasata is lehetséges – és szükséges. Oly módon kell cselekednünk, melyekből kiviláglik, hogyan értelmezzük az iszlámot és életünkre gyakorolt hatását. Hiszem, hogy ezzel tartozunk minden ártatlan embernek, muszlimoknak és nem hívőknek egyaránt, akiknek szenvedést okoztak szélsőségesességüktől elvakult hittestvéreink.

Ennek a felelősségnek a felvállalása nehéz, főként egy olyan időben, amikor a muszlim világon kívül álló emberek nagy többségét izzó gyűlölet tölti el az iszlám hit és képviselői iránt és - sokszor politikai vezetőik hatására - félnek tőlünk. Amikor úgy érezzük, hogy alaptalanul kerülünk támadások keresztútjába, nem könnyű megvizsgálni és átgondolni hitünket, főként a nyilvánosság előtt. A szavak és eszmék megbízhatatlanok, könnyen kicsúsztatnak az irányításunk alól. Ma még talán meggyőződéssel hiszünk valamiben, hogy aztán kétségek között ébredjünk másnap. A mai közhangulatban kockázatos az ilyesmit bevallani; sok muszlim semmiféle hitbéli kétely beismerését nem nézi jó szemmel. De hidd el nekem: teljesen természetes dolog azon tünődni, hogy vajon tényleg helyesen értesz-e valamit.

Legnagyobb iszlám tudósaink közül nem egy ment keresztül a kételkedés zürzavaros időszakán. Itt van például Abu Hámid al-Gazáli⁶ filozófus és teológus, aki Perzsiában született a tizenegyedik században, és óriási hatással volt az iszlám gondolkodásra. Művei ma értékesnek számítanak, élete folyamán azonban annyi kétely gyötörte különböző dolgok miatt, hogy egy évtizedre ki is vonult a társadalomból. Bár nem túl sokat tudunk arról, mi aggasztotta, nyilvánvaló, hogy tele volt bizonytalansággal

⁶ A középkorban a latinizált Algazel néven ismerték.

és félelmekkel. A kétkedés időszaka és az önként vállalt elszigetelődés azonban meghozta a gyümölcsét: Gazali – akit az idáig az óhitű muszlim iskola tudósaként tiszteltek – dolgozta ki a szufizmus hittételeit, az iszlám misztikus-spirituális válfaját. Az iszlám vallási élményt a lelkiség és a költészet felé tágította ki, melyet abban az időben sokan a hittel összeegyeztethetetlennek tartottak.

Ma néhány hittestvérünk azzal a követeléssel áll elő, hogy csak a muszlim eredetű eszméket fogadjuk el – nevezetesen azokat, amelyek szerepelnek a Koránban, az arab nyelv ősi szótáraiban, a Próféta kinyilatkoztatásaiban, valamint a Próféta és társainak életrajzaiban. Ragaszkodnak ahhoz, hogy elveszük az olyan idegen eszméket, mint például a demokrácia – szemben a liberálisabb elvekkel, amely szerint a beszélgetés, a vita vagy az egyezsége jutás ősi iszlám értékek. Azzal állnak elő, hogy a demokrácia Allah hatalma, akarata és egyeduralma elleni véték. Némely szélsőséges egyenesen odáig vetemedik, hogy öljön ennek az álláspontnak a védelmében.

De tudják egyáltalán ezek az emberek, hogy mi a demokrácia? Nem hinném. Valójában, nyilatkozataik nagy részéből világosan látszik, hogy nem sok fogalmuk van arról, hogyan működhetnek együtt emberek közös döntések meghozatala érdekében. Az általam képviselt kormány monarchia, mégsem érzem azonban szükségét, hogy eretnekeknek bélyegezzem a demokratikus reform szószólóit. Lehet, hogy nem mindig értek egyet velük, de ettől még elgondolásaik nem feltétlenül ellenkeznek az iszlám szellemével.

Egy másik „idegen” szokás, amely jelentős aggodalom forrása a muszlimok számára, a nemek keveredése. Némely muszlim többségű országban előírják az iskolákban, az egyetemeken és a munkahelyeken a két nem elkülönítését. (A saját országomban így működik a legtöbb állami általános és középiskola, valamint néhány egyetem is.) Ezeknek az országoknak a hatóságai ezeket a szabályokat „az iszlám szerint valónak” tüntetik fel, és úgy érvelnek, hogy ezzel megoldják a házasságon kívüli törvénytelen kapcsolatok problémáját. Talán tényleg így van. Viszont az

effajta kérdések kutatása – ami nemegyszer tiltott tevékenységnek számít – arra az eredményre vezethetne, hogy ilyen hatás nem is létezik.

S még ha a nemek szigorú elválasztása jár is bizonyos előnyökkel, mekkora áron történik mindez? Nem vezet pszichológiai rendellenességekhez, elhajlásokhoz akár a nőknél, akár a férfiaknál? Esetleg az ellenkező nem képviselőinek megértése ütközik akadályba akkor, amikor végre már szabadon felvehetjük a kapcsolatot egymással? A muszlim világ nagy részében a kormányok nem tudnak ezekre a kérdésekre megfelelő választ adni, mert gyakran magával a kérdés feltevésével sem foglalkoznak.

NŐK ÉS FÉRFIAK

Kedves Szaif,

Olyan házban nőtél fel, ahol a nők – beleértve édesanyádat is – erősek, műveltek, céltudatosak és keményen dolgoznak. Ha valaki azzal állna elő, hogy a férfiak valamiképpen értékeesebbek és tehetségesebbek a nőknél, értetlenül állnál a dolog előtt. Amikor azonban annyi idő voltam, mint Te, a mecsetben olyan szentbeszédet hallottam, melyek azt tanították, hogy a nők eredendően alacsonyabb rendűek. A férfiak viszont erősek, intelligensek és érzelmileg kiegyensúlyozottak – született családfenntartók. A nők koloncnak számítottak: tárgyakká, melyeknek gondját kellett viselni, de nem kellett komolyan venni.

A muszlim világ egyes részein ez a nők általánosan elfogadott megítélése – és őszintén szólva más helyeken is megfigyelhető. Ez természetesen nem az egyetlen, az iszlám által megengedett nézet, de sokan azonosulnak vele, és számos politikai, jogi és anyagi természetű érvvel is alátámasztják.

Büszke vagyok arra, hogy édesanyád és nagynénéd valamennyien tanult emberek, és hogy a saját maguk által választott hivatásokban dolgoznak. Ez nemigen akadályozta meg őket abban, hogy gyerekeket neveljenek, és férjeikről gondoskodjanak – mely szerepeket az iszlám szövegek hagyományos olvasata követeli meg. A Te életdben jelen lévő nők szembeszálltak az olyan maradi nézetekkel, melyek a nőket alapvetően tehetetlen lényekként állítják be, akiket

a férfiaknak meg kell védeni a sors viszontagságaitól. Ennek a felfogásnak néha önbeteljesítő jellege van: sok muszlim közösségben a férfiak konokul ragaszkodnak ahhoz a nézetükhöz, hogy a külvilág annyira ellenséges, hogy a nők képtelenek lennének benne fennmaradni, miközben megfosztják őket azoktól a legegyszerűbb jogoktól és készségektől, melyekre ehhez szükségük lenne.

Más hagyományos gondolkodók a nőkről kialakított álláspontjukat egy olyan ettől eltérő évrre alapozzák, melyet ritkán vitatnak meg nyilvánosan, főleg nem hívők előtt, mert némi képp tabunak számít. Ennek lényege a következő: ha a nőknek nagyobb mozgásterük lenne, és függetlenek lennének, valamint olyan férfiakkal dolgoznának együtt, akik nem családtagok, akkor esetleg tiltott romantikus, netán szexuális kapcsolat alakulhatna ki köztük. Természetesen ennek fennáll a lehetősége. Az ilyen viszonyok azonban akkor is létrejönnek, amikor a nő otthonában kevés szeretetet és megbecsülést kap. S túl gyakran esik meg, hogy a nőket büntetik meg ezekért a kapcsolatokért, míg a vétkes férfiak elkerülik a felelősségre vonást – micsoda elfogadhatatlan következetlenség!

Ennek a hagyományos felfogásnak végső soron a nők feletti uralkodni vágyás van a háttérében. A nőknek azonban nincs szüksége irányításra; bízni kell bennük, és tisztelni őket. Nálunk tisztelet övezi a családban a lánytestvéreket, anyákat, lányokat, nővéreket; ugyanezzel a bizalommal és tisztelettel kell más nők felé is fordulnunk. Ha így tennénk, valószínűleg nem látnánk annyi példát a muszlim világban a szexuális zaklatásra és kizsákmányolásra.

Szaif, szeretném, ha megértenéd, hogy semmi sincs kőbe vésvé, ami muszlim férfiakat a muszlim nők fölé helyezné. A nők alsóbbrendűként kezelése nem tartozik a vallási kötelességek közé; ez pusztán csak a patriarchális társadalmakban bevett szokás. Az iszlám hagyományon belül jó néhány modell létezik, amely megmutatja a nőknek, hogyan élhetnek és maradhatnak hűek a hitükhöz. Vannak hívő nők, például, akik tanulmányozták a hidzsáb (a fejet és a haját elfedő iszlám fejkendő) eredetét, és arra a következtetésre jutottak, hogy nincs semmiféle merev

szabály, amely megkövetelné a viselését – nem beszélve a jóval többet takaró burka (az egész testet elfedő női viselet) és a nikáb (az egész arcot eltakaró kendő egy résszel a szem számára) viselésére vonatkozó előírásokról. Ugyanezen a véleményen van sok férfi is. Az iszlám arra szólítja fel a nőket, hogy megjelenésükben szerények legyenek; a fátyolviselés pedig voltképpen iszlám előtti hagyomány.

A nők életét megnyomorító szabályok, mint a kötelező fátyolviselés, a mozgásszabadságuk korlátozása, a munkahelyen és az oktatásban érvényes megkötések nem az iszlám tanaiban gyökereznek, hanem inkább a férfiak azon félelmében, hogy majd nem lesznek képesek kordában tartani a nőket – és attól való félelmükben, hogy az ellenőrzés alól kiszabaduló nők jobbnak bizonyulnak majd a férfiaknál, ha fegyvelről, céltudatosságról és kemény munkavégzésről van szó.

AZ ISZLÁM ÉS AZ ÁLLAM

Kedves Szaif,

Valószínűleg találkozol majd olyan muszlimokkal, akik az iszlám világ jelenlegi helyzete miatt a fejüket csóválva ezt mondogatják: „Ha az emberek hitű muszlimok lennének, akkor nem történnének ilyen dolgok.” Számtalanszor hallottam már ezt a panaszkodást. Akkor halljuk az emberek szájából, amikor a muzulmán világ megvesztegethető hivatalnokait szidják, vagy az erkölcstelenség állítólagos elterjedésére hívják fel a figyelmet. Mások akkor hangoztatják, mikor az iszlám uralom különféle formái mellett kardoskodnak. Ennek a kifejezésnek a leggyakrabban ismételt formája „Az iszlám a megoldás” (ISIS, Islam Is the Solution) jelszó, amelyet a Muszlim Testvériség és számos más iszlamista csoportosulás használ.

Nagyszerű jelmondat. Sokan hisznek benne. (Amikor fiatalabb voltam, magam is teljes odaadással híve voltam.) A szlogen tömör összefoglalása annak az érvelésnek, mely szerint az iszlám történelem során a legdicőségesebb eredmények mindegyike – a hódítások, a birodalmak létrejötte, a tudományos ismeretek és a gazdagság felhalmozása

– a vallási uralom valamilyen formájának volt köszönhető. Ezért, ha szeretnénk a jelen korban újjáéleszteni a múlt dicsőségét, újra be kell vezetnünk egy ilyen uralmi rendszert. E szerint az érvelés szerint, ha kis mértékben jó az iszlám, akkor a több iszlámnak bizonyosan sokkal jobb hatása van. Ha a több iszlám jobb, az iszlám teljes uralmának kell a legjobbnak lennie.

Ennek az álláspontnak a legbefolyásosabb támogatója ma az ISIS, melyet féktelen lelkesedés fűt egy vallási alapon működő, mindenható állam, azaz kalifátus létrehozása iránt. Nehéz lenne ez ellen az álláspont ellen érvelni anélkül, hogy úgy tünne, kétségbe vonjuk az iszlám eredetének sajátosságait: Mohamed próféta végül is nemcsak vallási, hanem politikai vezető is volt. Az iszlamista érvelés pedig vakhít kérlelhetetlen logikáján alapszik: ha kijelentjük, hogy Allah nevében cselekszünk, és bevezetjük az iszlám törvényeit, továbbá megfelelő módon törődünk az adott területen élő muszlim lakosság lelki életével, akkor Allah közben fog járni minden problémánk megoldásában. Ennek a javaslatnak a zsenialitása – akár az ISIS fanatikus dzsihadistáinak, akár a Muszlim Testvériség körmönfontabb elméletgyártóinak a szájából hangzik el – abban rejlik, hogy minden nehézséget vagy sikertelenséget az emberek nyakába lehet varrni hiteltlenség és vallástalanság címén. Nem kell, hogy maguk a vezetők hibázzanak, vagy rossz intézkedéseket hozzanak; az állampolgároknak pedig nem szükséges megkérdőjelezniük értékeiket és szokásaikat.

A vallásossággal azonban nem jutunk meszszebbre, és ha csak Allahra bízunk, hogy majd gondoskodik rólunk, megoldja problémáinkat, eteti, oktatja és ruhazza gyermekeinket, akkor magától értetődőnek vesszük Allah segítségét. Csak egy módon segíthetünk a muszlim világ sorsán: tegyük azt, amit másutt is tettek az emberek, és amit a korábbi időszakokban tettek a muszlimok is, hogy sikert érjenek el: képezzük magunkat, dolgozzunk keményen, és vállaljuk fel az élet fontos kérdéseit, ahelyett hogy vallási homályba burkolózunk.

AZ EGYÉNISÉG KÉRDÉSE A MUSZLIM VILÁGBAN

Kedves Szaif,

Az iskolában, a mecsetben és a hírekben valószínűleg sokat hallottál az arab nemzetről, az arab közvéleményről („Arab Street”), a helyesen vezetett népről, és az iszlám hívők közösségéről („*umma*”). De hallottad-e valaha, hogy az emberek a muszlim hívőről mint egyes emberről vagy muszlim individualizmusról beszélnek? Valószínűleg nem – és épp ez a gond.

A Próféta az *umma*-ról, azaz a muszlimok közösségéről beszélt. A hetedik században ez helyénvaló volt. Mohamed a semmiből hozta létre a hívők hatalmas közösségét, mely egy bizonyos ponton már elég nagygyá vált, hogy önálló egységként hivatkozzanak rá. Az *umma* értelmezése azonban lehetővé tette az önjelölt vallási vezetőknek, hogy az összes muszlim nevében beszéljenek, anélkül, hogy valaha is megkérdezték volna bennünket, hogy mi mit gondolunk. Az *umma* eszméje megkönnyíti a szélsőségesek dolgát is, hogy úgy mutassák be az iszlámot – és a világ valamennyi muszlim hívőjét – mint a Nyugattal, vagy a kapitalizmussal, vagy számtalan egyéb dologgal szemben álló erőt. E szerint a felfogás szerint az egyes ember hangja elenyésző a csoport hangjához képest.

Az évek folyamán arra szoktattak bennünket, hogy helyezzük elébe a közösség érdekeit az egyén érdekeinek. Ezért hangzik furcsán, hogy egyáltalán „a muszlim hívőről mint egyénről” beszélünk. Majdnem természetellenesnek hangzik számomra maga a kifejezés is, mintha egy nem létező kategóriára utalna – legalábbis egy olyan világnézet szerint, mely már régóta ezzel ellentétes irányba ösztökéli a hívőit.

Szeretném, ha a Ti nemzedétek idején ez már nem fordulna elő. Az egyének a muszlim világban elfoglalt helyéről folytatott párbeszéd és a nyilvános vita segítenének bennünket abban, hogy tisztább képet alkothassunk a személyes felelősségről, az erkölcsi választásokról, és a tiszteletnek és méltóságnak arról a formájáról, mely inkább az egyes emberhez, nem pedig családokhoz, törzsekhez vagy szektákhoz kötődik. Ez elvezethet bennünket odáig, hogy felhagyjunk az

umma-val szembeni kizárólagos kötelezettségeinkkel, és elgondolkozunk a kötelességeinkről magunk és mások irányában, akikre talán nem úgy fogunk nézni, mint az iszlámmal állítólag szembenálló csoportok tagjaira, hanem mint egyénekre. Ahelyett, hogy családnevekről, vérvonalról és szektákról kérdezzetnénk egymást, akár rászánhatnánk magunkat, hogy tiszteljük egymásban az embert származásunktól és háttérunktől függetlenül. Eljuthatnánk odáig, hogy mélyebben belegondoljunk azokba a borzalmas számadatokba, melyek a muszlim világban meggyilkolt emberekről szólnak, akik olyan polgárháborúknak és terrortámadásoknak estek áldozatul, melyet nem kívülálló, hanem más muszlimok követek el. Emléket állíthatnánk ezeknek az embereknek, de nem csoportosan, hanem egyénenként, nevekkal, arcokkal és élettörténetekkel együtt – nem azért, hogy dicsőítsük a holtakat, hanem inkább, hogy felelősségünket felismerve megőrizzük tisztességüket és méltóságukat, illetve az őket túlélők tisztességét és méltóságát.

Ily módon a muszlim hívőnek mint egyénnek az értelmezése segítségünkre lehet abban, hogyan vitassunk meg politikai, gazdasági vagy biztonsági kérdéseket. Ha Te és nemzedéked tagjai mindegyikük egyénenként tekintetek saját magatokra, talán jobb társadalmat fogtok építeni. Kezetekbe vehetitek sorsotok irányítását, és megragadhatjátok az élet, a pillanat kínálta lehetőségeket, miközben felismeritek, hogy nincs szükség a dicsőséges múlthoz való visszatérésre azért, hogy dicsőséges jövőt építsünk. Személyes és egyéni érdekeink talán nem lesznek mindig összhangban a vallási vezető, a család, a törzs, a közösség vagy az állam érdekeivel. Viszont ha minden muszlim testvérünknek tiszteletben tartjuk egyéniségét, ez új egyensúlyi állapothoz vezethet az iszlám világban, mely a könyörtület, a megértés és az empátia felé billentené el a mérleg nyelvét. Ha elfogadjuk hittestvéreink egyéniségének sokszínűségét, akkor remény van rá, hogy a más hitűekkel is hasonlóképpen cselekszünk.

A muszlimok képesek békében együtt élni és így is kell élniük az emberiség többi részével. Mi pedig tovább küzdünk, hogy ez megvalósuljon, míg nem fel nem fedezzük egyéniségünk értékeit.

(Foreign Affairs)

Tim Arango

Évezredes történelmi emlékeket áraszthat el az épülő törökországi gát

Firat Argun öt nemzedék óta él családjával Hasankeyfben, egy ősi városban a Tigris folyó partján Délkelet-Törökországban. Megélhetési forrásukat egy kisebb panzió jelenti, melyet szépen megművelt kert vesz körül. „Minden megvan a kertemben – mondta nemrégiben. – Megtaláltam magam számára mennyországot.” Ez a kis földi mennyország azonban elveszésre van ítélve.

Firat Argun kertje együtt az évezredes történelmi emlékekkel víz alá kerül, amikor befejeződik a Tigris folyón a duzzasztógát építése, melynek tervezete az 1950-es évekig nyúlik vissza. A gát már több mint nyolcvan százalékban elkészült, de még hátravan az a része, amely Argunt és több ezer szomszédját otthonaik elhagyására fogja kényszeríteni: egy a város nagy részét maga alá temető víztározó feltöltése.

„Egy történelmi város fog eltűnni a föld színéről” – jelentette ki Zeynep Ahunbay isztambuli professzorasszony, aki az építészettörténet jeles szakértőjeként ellenzi a projektet.

Hasankeyfben (kiejtve: ház-án-kejf) léptenyomon történelmi emlékekbe lehet botlani – több mint tizenkét ezer éves gazdag történelme az újkőkorszakig (neolitikum) nyúlik vissza, akkoriban itt jött létre a világ egyik első szervezett állandó települése. Az ezt követő birodalmak – Bizánc, a rómaiak, a szeldzsukok, az oszmánok – mind ott hagyták nyomukat. A város építészeti legértékesebb része egy fellelgvár, mely egy magaslatról tekint le a folyóra; bár a vár a víztározó felszíne fölött fog maradni, a tudósokat aggodalommal tölti el, hogy lyukacsos mészköalapja idővel szétmállik majd és végül összeomlik.

A duzzasztógát tervezete már Musztafa Kemál Atatürknek, a modern Törökország atyjának nagyratörő tervei között is szerepelt, aki a Tigris és az Eufrátesz folyókon épülő gátak egész rendszerét álmodta meg, mellyel az ország energiaszükségletét akarta

fedezni. Már régóta sok vitát váltott ki a Közel-Keleten, hogy Törökország tartja ellenőrzése alatt a – Szíria és Irak vízellátását biztosító – Eufrátesz és Tigris forrásvidékét; bírálók szerint a török döntések nyomán a másik két országban vízhiány alakult ki, mely csak fokozta a térségben a bizonytalanságot és súlyosbította a háborús helyzetet. A Délkelet-Anatólia fejlesztése keretében épülő ún. Ilisu-gát nagy aggodalmakat váltott ki Irakban, ahol az aktivisták arra hívják fel a figyelmet, hogy le fog csökkenni a dél-iraki mocsárvidék felé folyó víz mennyisége. „Ha a mocsarak nem kapják meg a megfelelő vízellátást, akkor kiszáradnak” – nyilatkozta Nadia Al-Bagdadi bagdadi aktivista.

Először az 1980-as években készültek tervek az Ilisu-gát megvalósítására. Az építkezést több ízben késleltették munkabeszüntetések, a környezetvédők ellenállása, sőt még szabotázs is. 2009-ben az európai hitelezők megvonták anyagi támogatásukat féltve, hogy az épülő gátrendszer szétrombolja a környék kulturális örökségét. Hasankeys többnyire kurdul, arabul és törökül beszélő lakosai, akik birkapásztorkodásból és szőnyegszövésből tartják fenn magukat, már évtizedek óta azzal a tudattal élnek, hogy valamikor elűzik őket otthonaikból. A török kormány egy új Hasankeyfet épít, hogy elhelyezze őket, és felvásárolja otthonaikat az óvárosban; igaz, ennyi késlekedés után senki nem tudja biztosan megmondani, mikor töltik fel a víztározót.

„Nagyon szomorú, ami itt történik” – mondja az amerikai John Crofoot, aki már jó néhány éve Hasankeyfben lakik, és kifejezetten ellenzi a duzzasztógát megépítését, mivel szerinte túl nagy árat kellene fizetnie érte a helyi lakosságnak és túl nagy kárt tenne a történelmi emlékekben. „Teljesen el vannak csüggedve. Szeretik a városukat és büszkék Hasankeyf történelmére. Itt nyugszanak nagyszüleik és dédnagyszüleik.” Firat Argun azt mondta, hogy esze ágában sincs az új városba költözni. „Beveszem magam a hegyek közé, mint valami Robinson Crusoe. Megteszi majd egy összetakolt fakunyhó is.”

(The New York Times)

Marcia Angell

Miért érdemes szülőnek lenni?

A kertész és az asztalos: Mit mond számunkra a gyermekek fejlődésével foglalkozó új tudomány a szülők és gyermekek viszonyáról

(Alison Gopnik: The Gardener and the Carpenter: What the New Science of Child Development Tells Us About the Relationship Between Parents and Children (Farrar, Straus and Giroux, 2016, 320 oldal) című könyvének recenziója

A kertész és az asztalos megint egy újabb könyv a gyereknevelésről szóló kiadványok tízezrei közül, mellyel a középosztálybeli szülőket célozzák meg. Ez a könyv azonban más – állítja a szerző, Alison Gopnik, mivel különbséget tesz az általa nem kedvelt „szülősködés” („parenting”) és a „szülőként viselkedés” („being a parent”) között. Könyvének címe ezt a különbséget hivatott jelezni. Gopnik szerint az asztalos nekilát, hogy egy bizonyos fajta végterméket hozzon létre, és amikor a szülők hasonlóan próbálnak cselekedni, ez a szülősködés – amit ő „célirányos tevékenységnek” nevez.

Ezzel szemben, mondja Gopnik, a kertész tápláló és védett környezetet biztosít, ahol minden előre meg nem jósolható módon nőhet, ideértve metaforája szerint a gyerekek különféle típusait is, akik majd kedvük szerint választják meg saját sokszínű jövőjüket. Szavait idézve, „A szülősködés modelljében a szülő úgy viselkedik, mint egy asztalos... feladata abban áll, hogy az anyagot olyan végtermékké faragja, amely megfelel a kezdeti elképzeléseknek.” Majd így folytatja: „A gyerekekről való gondoskodás a kertműveléshez hasonlítható, szülőnek lenni pedig olyan, mintha kertészek lennénk.” Ez utóbbit „egyfajta munka” helyett „egyfajta szeretetteljes hozzáállásnak” nevezi, mely természetesen ebbe az irányba billenti a mérleg nyelvét. A metafora több helyen sántít; például nem sok általam ismert kertész értene egyet azzal, hogy „akkor a legbüszkébb a kert-

jére, és találja benne a legtöbb örömet, amikor az kicsúszik a keze közül”. (Azaz amikor tulipánhagymákat ültetnek el, akkor azt szeretnék, hogy tulipánok nőjenek belőlük.)

Az a legnagyobb baj ezzel az összehasonlítással, hogy mindkét fele alapvetően hibás érvelésen alapszik. Igen kevés az olyan szülő, aki vagy kertész, vagy asztalos módjára állna hozzá gyermekéhez. Az olyan szélsőséges eseteket leszámítva, mint Dora Black, aki férjével, Bertrand Russellel egy híresen cél nélküli iskolát hozott létre 1927-ben, és Amy Chua,⁷ a tigrisanya, senki sem hagyná a gyereket céltalanul hányódni, hogy az legyen belőle, ami csak tetszik neki, illetve senki nem próbálna meg egy bizonyos fajta felnőttet faragni belőle. A legtöbb szülő e két szélsőség között foglal helyet, úgy vélem, magát Gopnikot is beleértve.

Például, azt állítja, hogy a gyermeküket kertészként nevelők „elősegíthetik egy erős, rugalmas és ellenálló új nemzedék létrejöttét. Ez viszont valamiféle célként hangzik számomra. Gopnik rámutat, hogy ha beszélgetünk gyermekeinkkel és olvasunk nekik, ez „nagyértékben hozzájárul” nyelvi készségeik fejlődéséhez. Ez talán nem cél? Továbbá „az iskoláskorú gyerekek dolga az, hogy voltaképpen maguk is elkezdjenek rendezni felnőtté válni” – ebben talán mind a kertészek, mind az asztalosok egyetértenek. Gopnik egész biztosan nagyon szereti felnőtt fiait és azok gyerekeit, és kiváló nagyszülőnek tűnik. Viszont nem győzött meg arról, hogy bármit másképp csinálna, mint a többi jómódú, művelt nagymama. Míg nyilvánvalóan igaza van abban, hogy senki sem szabhatja meg, mi lesz később egy gyerekből, azzal azért tisztában vagyunk, hogy a siker – bárhogy is határozzuk meg – sokkal inkább valószínű az övéhez hasonló családokban, akár kertész, akár asztalos módjára nevelnek a szülők.

Mégis állhatatosan ragaszkodik metaforájához, és kísérletek leírásával támasztja alá,

⁷ Amy Chua, a Yale Egyetem jogászprofesszora nagy felháborodást kiváltó könyvében, *A tigrisanya csatadalában* (*Battle Hymn of the Tiger Mother*) ír rendkívül szigorú, maximalista keleti nevelési elveiről.

melyek azt mutatják, hogy már az egészen kicsi gyerekek is sokkal fogékonyabbak, mint gondolnánk, ezért tanítgatásuk helyett inkább békén kellene hagynunk őket. (Kissé aggasztónak találtam némelyik kísérletet, mert a gyerekek megtévesztésével jártak, és a rövid leírások alapján nyilvánvaló, hogy nem lehetett érvényességüket értékelni.) Gopnik amellett érvel, hogy be kell vonni a gyerekeket a napi feladatokba: így szüleik és más felnőttek megfigyelésével és utánzásával tanulhatnak. Igazat adok neki abban, hogy a gyerekek többet tanulnak egyes tevékenységek közben (többek között azzal is, ha segítenek a házimunkában), ugyanakkor a tanítás, illetve a saját tapasztalatok útján történő tanulás nem zárják ki egymást.

Különösen iskoláskorban, az oktatás feladata nagy tömegű információ hatékony átadása. (Fel kellene éleszteni a hagyományos értelemben vett tanítás régi szép szokását.) A gyerekek maguktól nem sajátítják el az algebrát és a biológiát; továbbá a szerzőnek csak részben van abban igaza, hogy „írni azáltal tanulunk meg, hogy egyfolytában írunk”. Mint bizonyára tisztában van vele, a nyelvtani szabályokról sem árt tudni valamit. Mindezeket túl Gopnik alapvető üzenete azonban úgy szól, hogy a gyerekek többet tanulnak tapasztalati úton, mintha a Baby Einstein című [agytágító és készségfejlesztő] bébirajzfilm-sorozatot néznék, és ezzel minden további nélkül egyetértenek.

Szerencsére, könyve nagyobbik részében Gopnik elfeledkezik metaforájáról, és arról is keveset árul el, hogy hogyan kellene egyes szülőknek nevelni egyes gyerekeket (arról például semmit nem tudunk meg, mi a teendő, ha a gyermek nem hajlandó megenni a zöldségfélét). Ehelyett a gyakorló szülő álláspontjáról távolabb helyezkedve kezdi szemlélni a dolgokat, és gyors áttekintést ad... voltaképpen... mindenről: az evolúcióról, az összehasonlító állattanról (tudtuk-e, hogy a varjak mennyire okosak, talán még okosabbak bizonyos tekintetben a csimpánzoknál is?), antropológiáról, fejlődépszichológiáról, genetikáról és epigenetikáról, szociológiáról és politikáról.

Ahogy a szerző távolabb kerül a kertészekről és az asztalosoktól, könyve sokkal élvezhetőbbé válik, annak ellenére, hogy hihetetlen mennyiségű anyagot ölel fel.

A könyv erősségei közé tartozik, hogy Gopnik nem hagyja kétségek között az olvasót afelől, hogyan vélekedik arról a sajátos amerikai megoldásról, mely magára hagyja a családokat egy mindinkább egyenlőtlené váló társadalomban. „A középosztálybeli szülőkre óriási nyomás nehezedik, hogy megszerezzék a gyerekneveléshez szükséges szakértelmet” – írja.

Szó szerint dollármilliárdokat költenek a szülőket segítő tanácsokra és felszerelésekre. Ugyanakkor az Egyesült Államok társadalmi intézményei, a gyermeknevelés nagy kezdeményezői és központjai kevesebb támogatást nyújtanak a gyerekeknek, mint a fejlett országok bármelyike. Az Egyesült Államokban – ahol a legnagyobb a keletje a szülőknél szóló nevelési kézikönyveknek – a legmagasabb arányú a csecsemőhalandóság és a gyermekszegénység a fejlett országok közül.

Teljes mértékben igaza van. A többi országtól eltérően hazánk kevés segítséget nyújt a szülőknél és a gyerekeknek, a gyermekek értékéről való érzelgős áradozás ellenére. Nincs kötelező szülési szabadság (nem beszélve az apasági szabadságról), nem biztosítunk otthoni segítséget szülés után, sem beteg gyermek után járó pótszabadságot a munkahelyeken, sem pedig gyermekmegőrzést a dolgozó szülők számára – semmiféle olyan szolgáltatást, melyet például Franciaország magától értetődően ajánl fel, anélkül, hogy túl sok anyagi erőforrást emésztene fel. (Gopnik említést tesz az idősek hasonló magára hagyásáról, bár itt némiképp segít a helyzeten a társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás.) Röviden, hozzám hasonlóan őt is aggodalommal tölti el, hogy az Egyesült Államokban a családoknak nagyrészt egyedül kell megküzdeniük a gyereknevelés súlyos kiadásaival és nehézségeivel, valamint a segítségre szoruló családtagok gondozásával is.

Ezenkívül Gopnik röviden, de világosan állást foglal néhány ide tartozó és sok vitát kiváltó kérdésben is. Úgy véli, hogy elérhe-

tővé kell tenni az abortuszt, miközben bátran bevallja, hogy ő maga is átesett már egyen. Nyilvánvalóan nem tartja elfogadhatónak az Egyesült Államok nagy részén érvényes fegyvertartási szabályokat – nevezetesen, hogy szinte bárki bármilyen fegyvert vásárolhat tetszése szerint. Egy félmondatban így ír: *Ahogy gondunk van rá, hogy a konnektorokat és a lépcsőfeljárókat biztonságossá tegyük a háromévesek számára, úgy egyéb intézkedéseket is tehetnénk, melyektől könnyebbé válik az óvszerek és nehezebbé a fegyverek beszerzése, hogy ezáltal a tapasztalatokat gyűjtő serdülők kevesebb veszélynek legyenek kitéve.* Azt hiszem, itt akaratlanul a lényegre tapintott.

Gopnik továbbá erősen ellenzi azt a jelenlegi irányzatot, hogy az iskolás korú gyerekeket egyre több szabványtesztnek vessék alá, nem említve az egyéb, szinte már az önéletrajz-írásal felérő feladatokat. Egyetértek ezzel, nem annyira azért, mert a tesztírás nem szolgálhat hasznos célokat, hanem mert a szabványosítás és a tesztek alkalmazásának módja az ellenkező hatást váltják ki. (Hasonló szabványosításra törekszenek jelenleg az egészségügyi ellátásban. A tanárokat és az iskolákat – az orvosokhoz és a kórházakhoz hasonlóan – egyre inkább az olyan eredmények alapján értékelik, és részben eszerint fizetik, melyeknek nem sok közülük van a rájuk bízott diákok és betegek szükségleteihez.) A szabványtesztek írása nemcsak arra ösztönzi a tanárokat, hogy az egyes tesztek sikeres megírásához kellő képességekre összpontosítsanak („tesztre tanítás”), hanem mindez a nem mért tantárgyak elhanyagolásához vezet – gondoljunk csak a zenére és a képzőművészetre.

Így az az ellentmondásos helyzet áll elő, hogy míg a tesztezés állítólag javítja az oktatás színvonalát, épp ennek ellenkezője történik – beszűkíti azt. Gopnik szerint még akár az orvosilag igazolt hiperaktivitások esetek (ADHD: attention deficit hyperactivity disorder) számát is növelheti – ő a „háziipar” (*cottage industry*) kifejezéssel illeti ezt az iskolákon belül kitermelt problémát: *Amikor az iskolákra nagy nyomás nehezedik, hogy magas pontszámokat érjenek el, akarva nem akarva érdekeltek*

lesznek abban, hogy a hiperaktivitás egyre több esetére derüljön fény – vagy azért, mert a gyógyszerek segítségével jobban teljesítenek a gyengébb gyerekek, vagy mert a hiperaktív diagnózissal rendelkezőket ki lehet zárni a teszt alapú értékelésből.

A középosztálybeli gyerekek ma rendkívüli nyomás alatt vannak, nemcsak az iskolai tesztek miatt, hanem a növekvő mennyiségű házi feladat és egyéb elfoglaltságaik miatt is, melyek célzottan a felsőoktatás felé egyengetik útjukat. Gopnik a „szülősködés” asztalosmodelljének tulajdonítja a problémát; szerinte ebben keresendő „az oka annak a közismerten rendkívüli betáblázottságnak, mely a diákok – hivatalos tanórákból, az ezeket követő iskolán kívüli elfoglaltságokból, majd az ezeket követő házi feladatírásból álló – életét” jellemzik. Jogosan tiltakozik a fennálló állapotok ellen, mégsem kellene az asztalos típusú szülők nyakába varrni a felelősséget. Azt hiszem, mindez azzal magyarázható, hogy egy olyan társadalomban, ahol még a középosztálybeli családok is egyre nagyobb pénzügyi nehézségekkel küzdenek, a szülők aggódnak, hogy gyermekük lemaradhat, és hogy majd felnőttkorában végképp lejjebb csúszik. A szülők tökéletesen tudatában vannak annak, hogy a jövedelem általában az oktatás függvénye, és azt akarják, hogy iskoláik – már a kezdetektől fogva – alkalmasak legyenek a feladatra; innen származik a szabványtesztek ötlete. Mindennek az aggódás és a bizonytalanság az oka, nem pedig valamiféle sajátos gyerekevelési stílus. Sok olyan szülőt ismerek, akik nagyon szeretnék, ha a gyerekeik nem lennének annyira túlterheltek a tesztek és a házi feladatok miatt, de tudják, hogy nincs más választásuk.

Gopnik könyvének első mondata így hangzik: Miért érdemes szülőnek lenni? Jó kérdés, de csak elvont választ ad rá, mondván: a gyermekvállalás „lehetővé teszi, hogy egy új emberi lény jöjjön a világra”. Ténylegesen elmondja, hogy a szülői lét milyen hatalmas boldogság forrása, még ha kimerítő is; de ebből csak azt tudjuk meg, miért vagyunk boldogok, hogy vállaltuk, nem pedig azt, hogy

miért vállaltuk. Miután saját családom kapcsán elgondolkoztam az okokról, rájöttem, hogy ezek valószínűleg nemzedékről nemzedékre változtak, de azért akad néhány közös vonás. A nagyszüleim az egyik ágon (körülből 1880-tól 1960-ig) gazdálkodtak, halásztak és csónakokat építettek – nekik tizenegy gyerekük volt; nagy szükség volt a sok munkáskézre, amit a gyerekek jelentettek, akár egészen kicsi korukban is; továbbá a gyermekek a büszkeség forrásai is voltak, különösen nagyapám számára (azt hiszem a férfierő bizonyítékát látta bennük), nem beszélve arról, hogy biztosítva volt a család fennmaradása. Mondhatni, hogy öregségi nyugdíj helyett és egyfajta egészségbiztosításként szolgáltak.

A szüleim (körülből 1906 és 1990 között) másfajta életet éltek. Csak két gyerekük született, és nem sok hasznukat vették. Apám egy hivatalban dolgozott, amelyhez nem sok közünk volt, anyám pedig háztartásbeli volt, akiknek már nem sok dolga akadt, miután felnőttünk. Szerintem csak a társadalmi elvárások miatt volt gyerekük, és mellesleg, mi mást csinálhatott volna az anyám? Viszont tetszett nekik a család gondolata (a valóság talán már nem annyira), és itt megint csak biztonságot jelentett öreg napjaikra, meg a név továbböröklését is, ahogy ez már lenni szokott.

Hetvenhét éves vagyok, és Gopnikhoz hasonlóan az én gyerekeim is felnőttek már, és saját gyerekeik vannak; a diploma után még tudományos fokozatot szereztem, és felelősségteljes állást töltök be. Tudtam, hogy bolygónkon már nemigen van szükség több gyerekre, és már létezik valamiféle védőháló az öregek számára és a betegségek esetén. Akkor mért is akartam gyerekeket? Csak annyit mondhatok, hogy nagyon vágytam rájuk, részben azért az egész életen át tartó szeretetért és az összetartozás érzéséért, melyet olyan emberektől kapok, akiknek jellemét és értékeit segítettem formálni. (Itt Gopnik azzal a váddal illet, hogy örzök magamban némi asztalos mentalitást, ami lehet, hogy így is van, de gyanítom, hogy ő sincs ezzel másképp.) Továbbá Gopnikhoz hasonlóan, boldog vagyok, hogy gyerekeim lehettek.

Mindamellet, a – bár különböző megfontolásból, de – gyermeket vállalók töretlen láncolata ellenére olyan időket élünk, amikor egyre kevesebb nő mond igent erre a döntésre. Az egészségügyi statisztikákat készítő országos központ (National Center for Health Statistics) legfrissebb adatai szerint a tizenöt és negyvenéves év közötti amerikai nők termékenységi arányszáma 2014-ben 62,9 ezrelék volt, ami az eddig mért legalacsonyabb számadatnak számít. 1950-ben ez a szám 106,2 ezrelék volt – 70 százalékkal magasabb. Ezenkívül a diplomás nők 25 százaléka egyáltalán nem szül gyereket, mint megtudjuk Sophie Gilbertnek a mértékadó *The Atlantic* című folyóiratban megjelent recenziójából, melyben a Meghan Daum által szerkesztett, *Önző, üres és önimádó* (*Selfish, Shallow, and Self-Absorbed*, 2015) című esszékötetet mutatja be – olyan írók nyilatkoznak itt, akik tudatosan nem vállaltak gyereket. A sztármagazinokban egyre gyakrabban kisgyerekekkel pózoló hírességek példája ellenére egyre több fiatal érzi úgy, hogy megelégszik a párkapcsolatából származó intimitással, és ehhez nincs szüksége gyerekekre.

Valamennyi felvetett kérdés közül a legkellemetlenebb az a feszültség, mely a saját gyermekeink iránti szeretet és a más emberek gyermekei miatt érzett aggodalom között van. Gopnik elismeri, hogy annyira belemerülünk tulajdon gyermekeink nevelésébe, hogy néha elfeledkezünk a gyermekek – sőt az egész világ – jólétéről általános értelemben véve; ezt a gondolatot nem fejt ki elég alaposan a szerző. Milyen társadalmi következményekkel jár ez a nagyfokú szeretet saját gyermekeinkre nézve?

Francis Bacon szerint a gyerekvállalással „tűszokat adunk a sorsnak”, vagyis szándékosan növeljük jövőbeli problémáink számát (a feleségeket is belefoglalta az idézetbe, de ez ma már nem érvényes); természetesen igaz, hogy ha gyermeket vállalunk, akkor az nagy elkötelezettséget jelent a jövőben is.⁸

8 Az eredeti idézet így hangzik: „*Akinek hitvesei és gyermekei vannak, az tűszokat adott a sorsnak: súlyos akadályai űk minden nagy vállalkozásnak, akár érvényes az, akár gonosz.*” (Francis Bacon: VIII. esszé)

Valószínűleg legtöbben jobban szeretjük gyermekeinket, mint saját magunkat, és minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy gondoskodjunk jövőjükről. Elméletben ettől még jobban tudatában kellene lennünk a világ helyzetének, és saját dolgunknak. Úgy illenék, hogy minden erőfeszítést megtegyünk például az ügyben, hogy enyhítsük a globális felmelegedést, megőrizzük természeti erőforrásainkat, fenntartsuk az infrastruktúrát, és kivegyük részünket egy tisztességesebb és fenntarthatóbb társadalom megteremtéséből.

De az Amerikai Egyesült Államok jelenlegi furcsa egyenlőtlen világában nem ez történik. Úgy tűnik számomra, hogy voltaképpen éppen az ellenkezője zajlik. Jómódú és iskolázott amerikaiak – akiken a társadalom felső, durván húszszázaléknyi gazdag rétegét értem – ehelyett kizárólag gyerekeik kiváltságainak megőrzésére összpontosítanak. Ez a beállítottság először az 1990-es években lett nyilvánvaló számomra, amikor az ún. „foci-anyukák” („soccer moms”) hatalmas, tanknak is beillő terepjárókkal kezdtek furikázni. Ennek üzenete – melyet akár egy lökhárítóra ragasztott matricára is kiírhattak volna – így szólt: „Történjék bármi, az én gyerekeim biztonságban lesznek, még akkor is, ha palacsintává lapítom a tiedet.” Mára sokkal rosszabb lett a helyzet. Nem az autókat értem ezalatt, hanem az élet többi oldalát. Látván a dolgozó rétegek növekvő bizonytalanságát, nem beszélve a szegényekről, a szülők minden erejükkel ragaszkodnak ahhoz, hogy gyermekeiket a bérszakadék kedvezőbb oldalán tartsák. Ennek módját abban látják, hogy minél jobb oktatásban részesítsék őket, és minél több mindennel ruházzák fel őket. Így – ha tehetik – gyermekeik számára a legjobb magániskolákat, a legkiválóbb edzőket és tanárokat választják ki, hogy azok úszni és teniszezni tanítsák őket, zenei és művészeti képzést meg mindenféle egyéb órákat adjanak nekik.

Agyonzsúfolt napjaik folyamán a gyerekeknek semmi idejük sem marad arra, hogy felfedezzék, mi érdekli őket igazán vagy, hogy könyveket olvassanak a kötelező olvasmányokon kívül – vagy pusztán csak, hogy feküdjék

nek a fűben, nézzék a felhőket és álmodozzanak. Ehelyett kimerülten zuhannak az ágyba a nap végén, hogy reggel újra várja őket a taposómalom. Elfogadhatatlan, ha egy gyerek félénk vagy visszahúzódó; ennek orvoslására néhányuknál a „varázslóiskola” modern megfélelőjére lehet szükség, amely nem jelent mást, mint valamiféle kezelést egy vélt lelki rendellenességre. Mire a gyerekek egy része eléri a középiskolás kort, magántanárok egész serege veszi körbe őket, hogy segítsék felkészülésüket az egyetemi felvételire; pontosan kiképzik őket, hogyan írják a megfelelő fajta, odaillo tételmondattal kezdődő esszét.

Mindez rendkívül sok munkát és odafigyelést kíván meg a szülőktől, nem beszélve a komoly anyagi ráfordításról. S úgy vélem, az egész helyzet rengeteg szorongást kelt a gyerekekben, akik nagyon jól tudják, hogy minden a teljesítményükön múlik, és hogy hasonló gyerekekkel állnak versenyben ugyanabban az osztályban. Ezeket a szülőket annyira felőrli az igyekezet, hogy gyermekeik jövőjét, és mint hiszik, boldogságukat biztosítsák – miközben gyakran mindketten felelős állásokban próbálnak helytállni –, hogy szinte semmi idejük vagy erejük nem marad bármi másra, legyen az akár közösségi vagy közéleti elfoglaltság, lépéstartás az ország és a világ eseményeivel, vagy csak hogy a saját örömeikre vagy épülésükre olvassassanak. Túlzottan sok figyelmet és energiát szentelnek azoknak, akiket „túszuladtak a sorsnak”.

Ami pedig a pénzt illeti, a tehetős szülők próbálnak a lehető legtöbbet félretenni, lehetőleg adómentes formákban gyermekeik esetleges jövőbeni szükségleteinek fedezésére. Nem tudom pontosan, mekkora az az átlagos összeg, melyet a felső középosztályban adományoznak jótékonyági célokra, de gyanítom, legtöbb esetben csak alamizsnáról van szó. Ennek nem a szűkmarkúság az oka; egyszerűen így cselekszenek. (Gondolom, egy kissé másképp fest a helyzet a nagyon gazdagok, a felső egy százalék esetében. Itt az anya gyakran otthon van, népes személyzettel körbevéve, és valószínűleg kevésbé áll fenn annak a veszélye, hogy lejjebb csúsznának a társadalmi-gazdasági ranglétrán.)

Úgy tűnhet, hogy az általam felvázolt összkép fennhéjázó önzést és féktelen versenyt mutat, de nem hiszem, hogy tényleg erről van szó, legalábbis nem teljesen. Ez inkább az a természetes félelem, mely a szülőket tölti el elgyermekük miatt egy egyre bizonytalanabb és egyenlőtlenebb világban – így már egészen másra kerül a hangsúly. A szülők gyermekeik iránt érzett szeretete semmilyen más érzéshez nem hasonlítható, és szinte mindenre feljogosít. Azonban bizonyos fokú önzés is vegyül bele, amennyiben sok szülő számára gyermeke sikere a sajátját is jelenti. S figyeljük csak meg a kampányoló politikusok ügyes szóhasználatát: mindig „családokat” szólítanak meg, soha nem egyéneket – hiszen ki vitatná el, hogy sokkal nemesebb többet akarni a családnak, mint magunk számára.

Most pedig következzen egy kérdés: Tegyük fel, hogy a felső középosztályban és a gazdagok alsó rétegében nem születnének gyermekek. Akkor vajon hogyan viselkednének?

Talán jobban. Valószínűleg nagyobb figyelmet fordítanának az otthonaikon kívül eső világra, és egy közösség hasznosabb tagjaiként látnák magukat. Talán nagylelkűbben viselkednének olyan emberekkel, akik náluk kevésbé szerencsések. Talán még arra is hajlandóak lennének, hogy jóval magasabb adókkal járuljanak hozzá az egyenlőtlenség mérsékléséhez, a globális felmelegedés leküzdéséhez, széteső infrastruktúránk helyreállításához és az állami szolgáltatások kiterjesztéséhez. Természetesen az ellenkezőjével is lehetne érvelni. Ha nincsenek leszármazottak, miért érdemes bárkinek törnie magát? „Utánam a vízözön” – feltehetően ezzel, a XV. Lajosnak tulajdonított mondással lehetne jellemezni a gyermektelen emberek többségének hozzáállását. Én azonban másként gondolom. Gyanítom, inkább egy óriási mentőtutajon levő hatalmas független csoport tagjainak tekintenek magukat.

A gyerekek tehát sok örömet és sok gondot is jelentenek. Legtöbbünk számára az élet mérhetetlenül gazdaggá válik általuk. Bármit megtettem volna a gyerekeimért, és ők is hasonlóan éreznek a saját gyerekeik iránt. A gyerekek okozzák azonban a problémát is.

Olyan drága kincsnek számítanak, hogy a szüleik csak velük törődnek, szinte minden mást kizárva, és erre feljogosítva is érzik magukat. Úgy látszik, ezt jelenti ma az állampolgárság: az egyes családok önmagukért vannak. Jó lenne megtalálnunk a középutat – igen, a gyerekeink érdekében, de nem engedvén, hogy értük való aggódásunk kiszorítson

minden más emberi indítást. Ennek a cél-
nak az eléréséhez nagy segítséget jelentene,
ha – ahogy a szerző is szorgalmazza – a többi
fejlett országhoz hasonlóan olyan intézkedé-
seket fogadnánk el, melyek segítik a szülőket
a gyermeknevelésben – akár asztalos, akár
kertész módjára teszik ezt.

(The New York Review of Books)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Csiba Kitti Kira pénzügyi adminisztrátor, szakfordító, hungarológus, diaszpórá-
kutató, Luxembourg
Erős Vilmos, egyetemi docens, Deb-
recen
Gáspár Zoltán filozófus, Budapest
Géra Eleonóra történész, egyetemi do-
cens, Budapest
Kapronczay Károly történész, Budapest
Palkó László András postai alkalmaz-
zott, Budapest
Papp Csilla doktorandusz (Művelődés-
történeti Doktori Program, ELTE BTK,
Budapest)
Varga Károly, a szociológiatudomány
MTA doktora, Budapest

ADÓ 1% FELHÍVÁS

**Kérjük,
adója 1%-ával idén is támogassa a
Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
ismeretterjesztő tevékenységét!**

**Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Adószám: 19002457-2-42**

**A tavalyi évben 541 060 Ft felajánlást kapott a Tudományos
Ismeretterjesztő Társulat, melyet az ismeretterjesztés
népszerűsítésére fordítottunk.
Köszönjük múlt évi felajánlását!**

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Gáspár Zoltán</i> : A civilizációk összecsapása és a vallás kérdése A pluralizmus dogmájának bukása a civilizációs fenyegetettség fényében.	1
<i>Varga Károly</i> : Iszlám pokol és szinkretizmus Az ábrahámi vallások Istenének „árnyoldala” és „evolúciója”	5

MŰHELY

<i>Erős Vilmos</i> : A helytörténettől a népiségtörténetig... és tovább (Szabó István Debrecennel és az Alfölddel kapcsolatos tanulmányai)	19
<i>Csiba Kitti Kíra</i> : Felmérés a baden-württembergi magyar közösségekről.	53

SZÁZADOK

<i>Papp Csilla</i> : A koronázási jubileum az erdélyi lapokban	71
<i>Géra Eleonóra</i> : A Budapest-Budai Református Egyházközség története a második világháború előtt	78
<i>Palkó László András</i> : Vigadtunk és sírtunk. Ünnepek és ünneplési szokások Magyarországon a politikai rendszerváltás időszakában 1989–1990 (1. rész)	86

NAPLÓ

<i>Kapronczay Károly</i> : A Nemzeti Emlékezet Bizottságának könyvtári sorozata	110
--	-----

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Alekszandr Nyevzorov: Nem születhet nemzet szolgákból és urakból (113) *Omar Szaiif Ghobas*: Tanácsok muszlim fiataloknak. Hogyan vészeljük át a szélsőséges ideológiák és az iszlámgyűlölet időszakát (116) *Tim Arango*: Évezredes történelmi emlékeket áraszthat el az épülő törökországi gát (121) *Marcia Angell*: Miért érdemes szülőnek lenni? (122)

KÉPEK

F. Farkas Tamás grafikái

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2017. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2017. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2015. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 500 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

Ára: 790 Ft • Előfizetéssel: 700 Ft

Nemzeti Kulturális Alap

